

WOLNOŚĆ, 1. jedna z naczelnych wartości w polityce społecznej (→ polityki społecznej wartości) przypisywana stosunkom społecznym; 2. wartość polityczna, szczególnie istotna w ideologiach liberalnych, których nazwa pochodzi od słowa wolność, (ang. *liberty*, franc. *liberté*). Wolność oznacza wyrażanie uczuć oraz przekonań, dokonywanie wyborów i działanie osoby zgodne z jej własną wolą niezależną od przemożnego wpływu innych lub sytuacji.

Wolność możliwa jest, gdy spełnione są równocześnie dwa warunki:

- 1) wiedza, umiejętności, zdrowie, pozycja społeczna i zasoby danej osoby stwarzają jej szerokie pole dla wyrażania siebie, wybierania i działania (warunek możliwości);
- 2) brak rzeczywistych lub potencjalnych niekoniecznych i krzywdzących ingerencji, manipulacji, ograniczeń i wymogów w stosunku do tej osoby (warunek braku ingerencji).

Pierwszy warunek odpowiada wolności pozytywnej (też: wolności do, wolność realna); pisał o niej m.in. T.H. Green – *gdy mówimy o wolności „mamy na myśli nie tylko wolność robienia tego, co się chce niezależnie od tego czym to jest; gdy mówimy o wolności jako o czymś, co jest wysoko cenione, mamy na myśli pozytywną władzę lub zdolność robienia lub cieszenia się czymś, co jest tego warte”*.

Drugi warunek wolności odpowiada wolności negatywnej (też: wolność od, wolność formalna), szczególnie bliski liberałom, np. F.A. Hayek określił wolność jako *„stan, w którym człowiek nie podlega przymusowi arbitralnej woli innego lub innych”*. Biorąc pod uwagę wolność pozytywną i warunki współczesnych społeczeństw Zachodu człowiek zdrowy, wykształcony, posiadający pracę i pieniądze jest w większym stopniu wolny w porównaniu z chronicznie chorym, bezrobotnym i ubogim analfabetą. Jednak ta pierwsza osoba może zostać uwięziona za swoje poglądy polityczne, a wtedy na nic się zdadzą jej zasoby i utraci wolność – tym razem wolność negatywną. Najważniejszy problem związany z wolnością negatywną można wyrazić pytaniem: jakie ingerencje czy ograniczenia i dlaczego uznajemy za niekonieczne i krzywdzące? Dodatkowo komplikuje sprawę traktowanie obu warunków jako sprzecznych – dla zwiększania wolności pozytywnej w pewnych grupach (np. pomagając ubogim) musimy poświęcić wolność negatywną innych grup (np. opodatkowując zamożnych). Do pewnego stopnia daje się godzić oba warunki: aby być wolnym trzeba mieć możliwości działania w sytuacji, gdy nie występuje niepotrzebna ingerencja.

Wolność subiektywna oznacza, że dana osoba ma poczucie, iż wyraża siebie, wybiera i działa zgodnie z własną wolą, czyli nie odczuwa przymusu ze strony innych ludzi i sytuacji. Z punktu widzenia bezstronnych obserwatorów ocena sytuacji tej osoby może się różnić od jej odczuć – w tym przypadku mamy do czynienia z jej wolnością obiektywną. Można czuć się wolnym nie będąc świadomym tego, że ktoś manipuluje naszą wolą i postępowaniem. Podobnie ma się rzecz w sytuacji, gdy ktoś czuje się wolny, nie dostrzegając niekoniecznych i krzywdzących ograniczeń nałożonych przez innych na jego przekonania, wybory i działania.

Krzyżując ze sobą wyróżnione już typy wolności mamy dodatkowo: subiektywną wolność pozytywną – poczucie bycia wolnym czerpane z posiadania i wykorzystywania możliwości ekspresji, wyboru i działania; subiektywną wolność negatywną – poczucie bycia wolnym w wyniku nie odczuwania niekoniecznych i krzywdzących ingerencji, manipulacji i ograniczeń; obiektywną wolność pozytywną – zewnętrzna ocena bycia wolnym ze względu na możliwości ekspresji, wyboru i działania; obiektywną wolność negatywną – zewnętrzna ocena bycia wolnym ze względu na brak niekoniecznych i krzywdzących ingerencji, manipulacji i ograniczeń.

Naturalne ramy przejawiania się ludzkiej wolności wyznacza to, że ludzie są istotami biologicznymi, które żyją w środowisku społecznym i naturalnym oraz podlegają wpływowi czasu. We wszystkich tych sferach przejawia się nasza aktywność i tam należy również

szukać czynników powiększających możliwości (subiektywna lub obiektywna wolność pozytywna) oraz źródeł ingerencji i ograniczeń (subiektywna lub obiektywna wolność negatywna)

Wolność jest wartością. Życie razem z innymi wolnymi ludźmi stwarza specyficzne warunki działania, czego wyrazem są m.in. normy moralne i prawne. Dlatego właśnie zapisano w Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela z 1789, że „*wolność polega na czynieniu tego wszystkiego, co nie szkodzi drugiemu*”, wyłączając w ten sposób z zakresu pojęcia wolności czyny szkodzące innym ludziom, co jest próbą nadania jej jednoznacznie pozytywnej oceny. Jednak czyny osoby łamiącej normy moralne i prawo mogą być uznane w zależności od okoliczności za wyraz jej wolnej woli (czyli wolności), co jest równoznaczne z uznaniem jej za winną. Wolność jest więc także warunkiem odpowiedzialności. Jedną z kar stosowanych we współczesnych społeczeństwach wobec winnych naruszenia prawa jest ograniczanie i pozbawianie wolności negatywnej (np. uwięzienie), jak również podstaw wolności pozytywnej (np. konfiskata mienia).

Punkt widzenia polityki społecznej uwypukla zagadnienia wolności pozytywnej w kontekście → problemów społecznych i kwestii społecznych (→ kwestia społeczna). Analfabetyzm i niski poziom wykształcenia, → ubóstwo, → niepełnosprawność, długotrwała choroba, → bezdomność, długookresowe → bezrobocie i → dyskryminacja znacznie zmniejszają możliwości wyrażania siebie, dokonywania wyborów i działania we współczesnych społeczeństwach. Dlatego też pomoc wzajemna, dobroczynność, a wobec ich niewystarczalności także zorganizowane poprzez państwo działania zbiorowe są uzasadnione jako wysiłki chroniące, przywracające i zwiększające wolność pozytywną osób doświadczających kwestii społecznych.

Z drugiej strony wiele rozwiązań w państwie i polityce społecznej opiera się na usankcjonowanym prawnie przymusie ubezpieczenia się (→ ubezpieczenia społeczne) i płacenia składek, płacenia podatków, korzystania z pewnych usług (obowiązek szkolny), przestrzegania norm kodeksu pracy itp. Przymus tego rodzaju może naruszać poczucie wolności negatywnej ludzi, czyli być traktowany jako niepotrzebna i nieuzasadniona ingerencja w ich wybory i działania. Niemniej uznaje się go również za konieczny, korzystny i chroniący przed krzywdą grupy będące pod różnymi względami w gorszej sytuacji w porównaniu z innymi – obiektywny aspekt wolności pozytywnej. Polityka społeczna ma więc pewne cechy paternalizmu, polegającego na ograniczaniu wolności ludzi w imię ich własnego dobra i korzyści oraz ochrony przed krzywdą.

W szerszej perspektywie wolność oznacza także niezależność, niezawisłość, suwerenność, samorządność, autonomię społeczności i grup tworzonych przez uczestnictwo wielu wolnych osób. Dotyczy to m.in. rodzin, grup etnicznych, społeczności lokalnych, subkultur, narodów. W tym przypadku wolność jest chroniona przez jedną z zasad polityki społecznej (→ polityki społecznej zasady) – zasadę pomocniczości: interwencja mogąca naruszyć wolność określonej jednostki lub grupy może mieć miejsce jedynie wtedy gdy ona sama, najbliższe jej osoby czy inne grupy i społeczność lokalna nie są w stanie uporać się z trudną sytuacją jakiej ta osoba lub grupa osób doświadcza.

Szczególne ochroną powinniśmy otaczać prawa i wolność mniejszości kulturowych, etnicznych czy grup, których pozycja społeczna i ekonomiczna jest słabsza w porównaniu z innymi. W te sprawy niekiedy ingeruje się w imię rozmaicie i często całkiem arbitralnie pojmowanego dobra i woli większości lub z pozycji „my wiemy lepiej czego wam potrzeba i co jest dla was dobre”, co może ograniczać w wielu wymiarach wolność osób tworzących te grupy. (R.Sz.)